

Új könyv a demokráciáról

Napjaink nagyfontosságú problémája a szocialista demokrácia fejlesztése, a demokratizmus kiszélesítése. Ezért jelentős minden olyan elméleti mű, amely e témakör kutatásával a demokrácia gyakorlati kérdéseinek megoldásához járulhat hozzá.

Dr. Kiss Artúr: Marxizmus és demokrácia című munkája ezt a problematikát kutatja. A könyv előszavában a szerző kifejti meggyőződését, hogy a szocialista demokrácia fejlesztése, a demokratizmus kiszélesítése nem valósulhat meg másként, mint a politika, ezen belül a demokrácia kérdéseinek tudományos kutatása után. Csak akkor kerülhetek el a demokráciával kapcsolatos témaok és téves következtetések, ha a fejlesztés irányuló törekvések és célkitűzések társadalmi életünk reális ismeretén nyugszanak, ha elméletileg megalapozottak. Erre a teára, a demokrácia elméleti problémáinak tisztázásához való hozzájárulásra vállalkozik a szerző, és ezt a marxizmus álláspontjára támaszkodva valósítja meg.

A demokrácia értelmezésében és ennek következményeként a demokrácia fejlesztésének módja körül a legszélsőségesebben eltérő vélemények fogalmazódnak meg. A nézeteltérések forrása sok esetben az, hogy a demokrácia kifejezés széles körben elterjedt, ugyanakkor a kategóriát többteeképpen értelmezik. A szerző könyve első to részében a demokrácia fogalmát boncolgatja. Mindenekelőtt felvázolja a demokrácia-fogalom értelmezésének három fő típusát (ókori görög, 19. századi, 20. század eleji).

Kiss Artúr a demokráciát – a marxizmus klasszikusainak nézeteivel egyezően – az államnak, az osztályuralom egyik formájának, a hatalomgyakorlás meghatározott rendszerének tekintti. A demokrácia különbözik a demokratizmustól, amely a demokrácia egyik formája lehet, mint pl. a politikai választójog, a polgári szabadságjogok megnyilvánulásának különféle módjai. A demokratizmus azonban létezett az ösközösségekben is, ahol nem volt állam és következésképpen demokrácia sem. Ezen túl a demokratizmus egyes jegyei, pl. a választás, a többségi döntés elve érvényesülhetnek pl. részvenytársaságok közgyűlésein, vagyis a demokratizmus a politikai szférához nem kötődő vezetési eljárásokat is jelölhet.

„Nem lehet általában beszélni a demokráciáról” – írja a szerző. A demokrácia realisan csak úgy ábrázolható, ha mindenkor konkrétan megjelölük, milyen társadalom, milyen osztály, milyen típusú demokráciájáról van szó. Nincs általában vett és vehető demokrácia – valóságosan csak az osztályjellegre utaló jelzővel definiált, vagyis rabszolgatartó, vagy burzsoá, szocialista, vagy kommunista demokrácia létezik.”

A következőkben a munka a demokrácia és diktatúra viszonyának értelmezését adja. Itt az egyik fő vitakérdés az, hogy kizárja-e a demokrácia a diktatúrát, vagy a diktatúra a demokráciát? Mindkét nézetnek vannak védelmezői és ellenzői is.

A szerző nem fogadja el egyik megoldást sem, helyette a társadalmi tények vizsgálata alapján arra az eredményre jut, hogy először is e két kategória nem állítható egymással szembe: a demokrácia államforma, egy adott államtípus egyik lehetséges válfaja. Ezen túl a demokrácia nem különbözik ki feltétlenül a diktatúrát és a diktatúra nem feltétlenül a demokrácia tagadása. A polgári demokrácia a burzsoázia számára

demokráciát, a dolgozó tömegeknek pedig diktatúrát jelent. A proletárdiktatúra elnyomás a volt kizsákmányolókkal szemben, ugyanakkor következetes demokrácia a dolgozó tömegek részére.

A következőkben a szerző azt vizsgálja, hogy miben áll a demokrácia és a szabadság viszonya. A szabadság uralmat jelent a természet, a társadalom és önmagunk felett, írja – a marxizmus álláspontját ismertetve – Kiss Artúr.

A szabadság és a demokrácia nem azonosak. Ha tagabban – az emberi lét igazi dimenziója értelmében – vesszük, akkor a szabadság szélesebb a demokráciánál, mivel nem egy részmozzanat, a politikai szféra egyik uralmi formája. Ha szabadságon a politikai jogokat értjük, a szabadság szűkebb a demokráciánál, mivel a demokrácia nemcsak szabadságjog, hanem – mint hatalom-gyakorlási forma – hatalmon kívülálló számára korlátozás is, továbbá a hatalomgyakorlás meghatározott elve, felépítése és rendszere. A demokrácia, amely osztályuralmat testesít meg, politikai kategória lévén természeténél fogva nem teremti meg a szabadság kiteljesedését, mivel addig, a demokrácia szükségszerű, a társadalmi viszonyok nem olyan fejlettek, hogy megvalósulhasson a szabadság. A demokrácia nem azonos a politikai szabadságjogokkal sem.

A polgári demokrácia következésképpen nem lehet a szabadság birodalma. Azok a kísérletek, amelyek ezt az uralmi formát a szabadságnak állítják be, a tényleges szabadság megvalósítását gátolják. A szocializmus körülményei között megjavulnak a szabadság kibontakozásának feltételei, azonban még itt is számos tényező gátolja az ember szabadságának megvalósulását. A szocialista demokrácia azonban nem kerül alapvető ellentétbe a szabadsággal, azt nem állítják be a szabadság megnyilvánulásaként (vagy pótlékeként.) Ez a hatalmi forma a dolgozó tömegek aktivitásával, önmegvalósulásuknak egy adott (a politikai) területen való előmozdításával a társadalmi és egyéni szabadság fejlesztésének eszközeként funkcionál.

Műve második fő részében a szerző a demokrácia ismérveinek problematikájával foglalkozik. Miután megtárgyalta, mik a demokrácia feltételei és ismérvei, ismerteti a polgári demokrácia és a szocialista demokrácia lényeges jegyeit, megkülönböztető vonásait, s általános megnyilvánulási formáit. Bizonyítja, hogy bár a polgári demokrácia megelőzi a szocialista demokráciát, mégsem tekinthető olyan alapnak, amelyből a szocialista demokrácia kifejlődött.

A szocialista demokrácia akkor jöhet létre, ha a munkásosztály sikerrel megvívja és győzelemre viszi a szocialista forradalmat. Akkor viszont a demokratikus hatalomgyakorlás a szocialista átalakulás szerves részévé, elengedhetetlen feltételévé lesz. Ha a proletárdiktatúra idején korlátozni kell a demokráciát, akkor ezt a volt kizsákmányolók ellenállása, restaurációs kísérletei teszik elkerülhetetlenné. A szocialista demokráciában megvalósított korlátozások azonban rendszerint időlegesek és messze nem olyan nagymérvűek, mint a kizsákmányoló osztályok korlátozó rendszabályai. Jellemző pl. hogy a szocialista országok többségében még időlegesen sem függesztették fel a választójog szabad gyakorlását.

Munkája utolsó részében a szerző a demokratikus hatalom-gyakorlás lényegi vonásaival foglalkozik. A polgári demokratikus uralomról szólva kitér azokra a téves nézetekre, amelyek szerint polgári demokrácia az igazi demokrácia, hiszen ott több párt van, így a választás tényleges lehetősége áll fenn, és a politikai harcok valóságos küzdelmet jelentenek.

A szocialista demokratikus hatalomgyakorlás lényeges vonásainak tárgyalására térve a szerző ezeket a következőkben jelöli meg: tömegdemokratikus jelleg; a közvetlen és közvetett demokrácia dialektikus egysége; a vezetők és vezetettek kölcsönös alárendeltsége; a hatalmi rendszer felépítése a demokratikus centralizmus alapján; a kommunista párt vezető szerepe es példamutató funkciója.

A szocialista demokrácia osztályjellegű hatalomgyakorlási forma – hangsúlyozza a könyv írója.

A szocialista demokrácia a nép javát szolgáló, a nép által megvalósított kormányzat. „A nép azonban – írja – egészen a kommunizmus teljes megvalósulásáig – nem egyenlő helyzetben levő osztályokra és szociális rétegekre tagozódik... A szocialista demokrácia ily módon olyan sajátos népi hatalom, melyen belül a munkásosztály az első az egyenlők között, vagyis a néphatalom hegemónja.” (220., 221. o.)

Arra a kérdésre, hogy a munkásosztály vezető szerepének érvényesítése nem jelenti-e a többi csoport demokratikus egyenlőségének megsértését, a következő választ kapjuk: „a hegemonia ténye első tekintetre valóban ilyen látszat kialakítására vezet. A helyzet azonban egészen más.

A demokratikus egyenlőséget ténylegesen nem az adott politikai helyzet, nem a munkásosztály vezetését biztosító politikai rendezés, hanem a hatalom objektív állapota, a kommunizmushoz viszonyított viszonylagos fejletlensége (sérti meg) ... Paradoxon, de tény: ahhoz, hogy a tényleges társadalmi egyenlőséget felszámolják, arra van szükség, hogy a munkásosztály hegemóniáját, vagyis a többi osztállyal nem egyenlő politikai – társadalmi súlyát biztosítsák.” (226. o.)

A továbbiakban a szerző a tömegdemokráciával foglalkozik, a szocialista demokráciának az az lényegi jegyével, melyben kifejezésre jut a tömegkezdeményezés, a népi aktivitás, az, hogy az állam a legszélesebb tömegeket vonja be a társadalom ügyeinek eldöntésébe. Minderre az jellemző, hogy a vezetők és vezetettek viszonyában az alulról jövő kezdeményezés a meghatározó.

A kommunista párt vezető és példamutató szerepéről vallott felfogással zárul a könyv. A szerző kifejti, hogy a párt olyan sajátos szervezet, amely „egyszerre a népi kormányzat szerves része és a tömegek szervezete; kormánypárt és ugyanakkor a legtudatosabb szocialista kritikai erő;...” Vezető szerepét azonban csak akkor tarthatja meg, ha tevékenységével újra és újra bizonyítja alkalmasságát a vezetésre. Semmiféle korábban megszerzett érdem, a múltban meg alapozott tekintély nem elegendő a jelenben az eredményes cselekvéshez. Azt a mindennapok gyakorlatában kell folyamatos munkával kiérdemelni. Hogy hogyan, erre is kapunk útmutatást, mint ahogy a könyv egésze úgy ad praktikus tanácsot, hogy közben Marx, Engels és Lenin, – alapjaiban ma is érvényes-gondolataival ismerteti meg az olvasót. Erre építi a demokrácia hagyományossá vált, konzervatív elemeinek kritikáját és a ma gyakorlatát tükröző általános összefüggések feltárását.

Lendületes stílusa, vitázó, érvelő módszere, meggyőző ereje egyszerre avatja a művet jelentős, tudományos alkotássá és cselekvésre ösztönző, mozgósító hatású munkává, amely gondolkodásra és tetterre készítet. (Kossuth Kiadó 1973.)

Bacsó Piroska

Napok

Jókai Anna, aki 1932-ben született Budapesten, életkora szerint a középnemzedékhez tartozik, írói élete szerint a fiatal írók táborához, művei rangját és fogadtatását illetően mai prózaírodalmunk élvonalához.

Írásművészetére jellemző egyik nyilatkozata: „a mindennapi élet aprólékos valóságában egyetemes törvényeket kíván ábrázolni, s nem jelképeket keres, hanem olyan mozzanatokot próbál kiragadni, amelyek közvetlenül érzékeltetik azt is, ami túlmutat az ábrázolt jelenségeken.”

A „Kötél nélkül” című elbeszélés kötetének írásaira is jellemző, hogy általában kegyetlennek látja és ábrázolja a világot, de mindenkor azzal a szándékkal, hogy segítsen megváltoztatni. Ennek a kötetnek egyik kis remeke a „Magyaróra” című írás. Tanárnő hőse bérlákos édesanyja mellől megy az iskolába, magával viszi otthoni gondjait, az idő is vigasztalan. A tanári szobában pletykák, az étkezdében kelkaposztafélék fogadják. Ilyen előzmények után megy órára, ahol viszont tanítványai nyomorúságával kell szembenéznie. Az egyiket verik, a másikat az apja eliszik mindent, a harmadiknak az anyja hal bele a kaparásba. Az egyik gyerek azzal áll fel, hogy ő már választott pályát: hóhér lesz, mert ahhoz van kedve. A tanárnő az anyag bástyái mögé menekülne. Az összetett mondatok szerkezetét kezdi magyarázni, de amikor kimondja az ebben a helyzetben banálisnak hangzó „ez nagyon, nagyon fontos...” gondolatot, elneveti magát és lassan az egész osztály arccal a padra borulva nevet. Móríc Zsigmond „Hét krajcár”-ának nyomorúságukat kikapogó nevetése ez, bepillantást enged Jókai Anna írói műhelyébe: kiméletlenül leleplezni minden illúziót, nincs helye az olcsó önámításnak, az ember ismerje meg önmagát. Elsősorban azért, hogy megváltoztathassa az életét.

A „Tartozik és követel” című regényében Ildikó és Miklós sorsán keresztül két ellentétes magatartású ember életével ismerkedhetünk meg. Ildikó az önsanyargató aszkézis, a „vállalni minden életet, amely hozzánk sűrűdik” életfelfogás, a makacs célratörés embere. Miklós viszont a laza tartás embere, aki nem szereti az örökös kiszámítottágot, az örömeit hirdetője; véleménye szerint az emberek érteni kell, nem pedig változtatni.

„A labda” című kisregénye és a kötet többi elbeszélése is folytatása Jókai Anna megkezdett útjának: szembenézni a valósággal, hogy változtatni tudjunk rajta. A címadó kisregény hőse, Melinda hiába menekül vidékre, hogy negyvenévesen tiszta lappal indulhasson. Sem a természet, sem a közeleti tevékenység nem adják meg a kívánt nyugalmat. Nincs szöglete a világnak. A labda mindenütt gömbölyű. Vagy leszámolunk az illúziókkal és megkeressük az értelmes élet építő köveit, vagy menthetetlenül elveszünk, mert a megalkuvás, a kompromisszum egyenlő a bukással.

A „Napok” című regénye hatalmas vállalkozás, az egész szinte egy belső monológ. Oláh Viktor mondja el benne életét az eszmélés állapotától negyvenhárom éves koráig, addig a pillanatig, amikor rákműtété előtt elalultatják a kórházban. Az író saját bevallása szerint sokáig nem mert nekikezdeni, félt, hogy összeroppan egy esetleg meg nem fontolt, kellően nem tisztázott vállalkozásban. Célja ebben a 600 oldalas regényben is azonos az előző írásoknál megfogalmazott céllal: a lényegre ébresztés vágya hajtja, a hazugságok robbantása, hogy a vegetálás helyett élni segíteni.

Oláh Viktor sorsával való ismerkedésünk során felvázolódik előttünk a 30-as évek Magyarországnak társadalmi képe is. A kis Viktor kispolgári családban nő fel. Az úri mivoltára büszke anyja irányítja életét, szabja meg azokat a normákat, amelyeket szentnek kell tartania. Az apának szinte csak a pénz előteremtése a feladata, valami régi bűne miatt – csak sejteni lehet,

hogy a kommunistákkal való szimpatizálása miatt van hátrányos helyzetben – a felesége állandóan szemrehányásokkal illeti, hogy nem tudnak igazán érvényesülni. Mert ezt a kislány is észreveszi, hogy őt tulajdonképpen egyik tábor se fogadja be: a szegények a gazdagot látják benne, az igazi úri fiúk viszont megérik a szegénységét.

Gyökértelen szülei mellett hamarosan megtanulja ő is, hogy nem lehet naiv tisztá. A felnőttek csak a nők történetük takarására használják a legszentebb fogalmakat is: Isten és a haza csak történetük álcázására szolgálnak. Ilyen példák mellett a fiúban is kialakul az egyes alkalmazkodás. Bár állandóan bírálja magában a felnőtteket, ítéleteikben gyakran szélsőséges, mégis igyekszik az ő normáik szerint is a legjobb lenni. Számára már ekkor is a győzelem, a fölülrekerelkedés a fontos. Nagyon jó példa erre, amikor a misszionáriusok javára gyűjtést rendeznek. Mindenáron felül akar kerékegni, a gazdag Újlaky-fiúval szemben, ezért a győzelemert feladja a család feltevére, ezért megakarított pénzét. De hiába az áldozat, bar megdicsérik, mégsem arat olyan fényes győzelmet, mint remélte volna.

A kamasz évek, gimnáziumi tanulmányai során egyre inkább tisztán kezd látni. Nem válik igazi cserkészé, a zsidó törvényeket igazságtalannak látja s bár közben anyagi helyzetük éppen a zsidótörvények miatt – a sorsukat meghatározó Gróf helyzetének változásaival egyenes arányban – fellendül, ő éppen ekkor áll egyre tudatosabban az elnyomottak oldalára, nézi az ő szempontjaik alapján a világ dolgait.

A felszabadulás után úgy látszik kezdetben, hogy Oláh Viktor megtalálja a helyét. Nem csatlakozik szülei véleményéhez, hogy a politikában úgy kell alkalmazkodni, ahogy a szelek fújnak. Bátran kimondja: „Az ember nem aszerint csatlakozik egyik vagy másik oldalhoz, hogy éppen melyik csapatnak áll győzelemre a zászlaja... az ember vagy hisz valamiben, vagy nem.” Ő is vasókövel akar lesujtani az ellenségre, mindenkire, aki a múltat akarja továbbéltetni. Az érettségi után igen jó véleményezéssel kerül a Színházművészeti Főiskolára. Nagy tervei vannak, igazi hivatástudattal készül pályájára, amikor az első évfolyam végén kizárják a főiskoláról. Az igazságtalan döntés megtöri lendületét. Ettől kezdve soha többé nem találja meg igazán önmagát.

Bárhol dolgozzon is: könyvelőként, kulturális előadóként, vagy az egyetem elvégzése után könyvtárosként – öntökéletesítés címén tulajdonképpen tervszerű öncsalást folytat. Azzal hitetgeti önmagát is, másokat is, hogy valami nagyobb felacatra vár. Van ugyan egy szakasza életének, amikor felismeri, hogy a tudás közvetítése is érdemes feladat. Bejárja szinte az egész országot, TIT előadóként sikerei vannak. Hittel hiszi és vallja, hogy „a fény szétszóródik. Azzal valóítja meg önmagát.” Am lassanként ez a munka is mechanikusává válik már csak az anyagi oldala érdekl.

Elszűrődése egy fokozatosan a magányba szoruló ember, egy olyan értelmiségi tragédiája, aki mindig jóhiszemű, mindig becsapott és mindig áldozat, aki egész életében csak készül arra, hogy eszményeit megvalósítsa. Önáltatás lenne mindenben a kort okolni: a főhős azzal, hogy engedi magát sodortatni, hogy tudatos cselekvés helyett a befelefordulást választja, maga ítéli önmagát egy felresikerült élet alanyává.

Nemcsak közeleti szereplésre jellemző mindez. Két sikertelen házassága, az a tény, hogy bensőséges baráti kapcsolatokat nem tudott soha létesíteni, hogy élete utolsó éveit már csak a fia utáni sóvárgásban telnek el – mutatja a főhős tétováságát, akaratgyengeségét, annak az embernek a belenyugvását, aki elfogadja az életet, de változtatni nem akarja.

Hatalmas vállalkozás Jókai Anna regénye. Nemcsak a terjedeleme, hanem az ábrázolt korszak bonyolultsága, sokszoros ellentmondásai miatt is. Izgalmas, helyenként farszto olvasmány is. Oláh Viktor sorsa lélektanilag a felszabadulás előtt motiváltabb, nagyon izgalmas gyermekregénynek is elfogadnánk. A férfivá érett Oláh Viktor sokat veszít a gyermek lázadó világ-

ratárulkozásából, nem néz már olyan kritikusan mindent, sokszor érezzük, hogy a világról alkotott véleménye tanányszerű, nemcsak cselekvőkészségét veszíti el, hanem valójában önálló ítélezését is. Mint a kritika megállapította apróbb tárgyi pontatlanságok is felróhatók az író „bűnűl”. Összességében azonban mégis nyeresége újabb irodalmunknak. Segít eligazodni a világban, főhőse szomorú, lényegében kátyúba jutott élete pedig figyelmeztet mindenkit: csak cselekvő, alkotó mindig jobbratörekvő emberként érdemes és kell is élni a világban. (Szépirodalmi K. Bp. 1972.)

Csukly László

MOCSÁR GÁBOR

Gyémántper

Mocsár Gábort, akinek eddig számos regénye, tanulmánykötete, szociográfiai írása jelent meg, ezúttal új oldaláról kell bemutatnunk. Történelmi dokumentumregényt tartunk a kezünkben az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról. A Mocsár által kiemelt történelmi anyag középpontjában a gyémántper áll. Mi is volt ez a gyémántper? Görgey Artúr, a fiatal őrnagy áru-lás miatt elítéli és kivégezti Zichy Odön gróft, és elkobozza annak különböző értéktárgyait, köztük a később hírhedtté vált gyémántokat is. A gyémántper fővadásza Madarasz László volt, az Ellenzéki Párt balszárnyának, a flamingóknak a vezetője, a Honvédelmi Bizottmány egyik szervezője és tagja, rendőrminiszter. A debreceni bekepcárt Madarasz Lászlót a gyémántok gondatlan kezelésével vádolta, így akarta az ő személyes eltávolításával gyengíteni a baloldal erejét. Mocsár Gábor regényének főszereplője tehát Madarasz László, az ő egyéni és politikai sorsa fejti ki a párhuzamosan a szabadságharc, illetve a gyémántper eseményeivel.

Miért választja ezt a témát az író? Ennek két oka van. Az egyik az, hogy a szabadságharc történetének „gyűjtölcenszékét” látja a gyémántperben, amelyen keresztül könnyedén kibontakoztatja a legfontosabb történelmi kérdéseket. Másrészt ugyanakkor „erkölcsdrámai” (kiemelés a regényből) magot fedez fel benne, amelynek a kifejtésével mai problémáival szélesítheti a gyémántperben etikai hozzáállást a forradalom ügyéhez, s ezen keresztül a múlt eseményeiről szólva a jelenhez akar közvetíteni bizonyos jelzések.

Nézzük először azt, melyek azok a fontos történelmi kérdések a szabadságharcra kapcsolatban, amelyeket kiemel az író.

Természetesen felmerül Mocsárnál az 1848–49-es nemzeti politikának problematikája. Túl akar jutni azon a szinten, hogy pusztán konstatacióknál a most már eléggé köztudott tény, hogy 1848–49-ben a magyar kormány jelentős hibákat követett el a nemzeti politikai terén. Mocsár magyarázatot kíván adni erre a kérdésre. Ezt azonban találja meg, hogy az adott időszakban a magyaroknak nem volt jelentős csoportja az államhatáron kívül, és ezért a magyar politikuskokban nem fejlődött ki a más nemzetek nemzeti érzékenységére való reagálási képesség.

Hangsúlyoznunk kell egy érdekes történelmi párhuzamot, amelyet a Harmadik beszélgetésben villant fel. Ez pedig a 48-as kolozsvári nemzetgyűlés pararellje, az 1918 decemberében lezajlott erdélyi románok gyulafehérvári nemzetgyűlésével. Mi történt az egyiken, mi a másikon? 1848-ban unió Erdellyel, minden feltétel nélkül, a román nép ezt valójában sohasem vállalta. 1918-ban Erdély uniója Romániával, az erdélyi magyarság és székelység megkérdése nélkül. Mi a mondanivalója Mocsárnak a nemzeti kérdésben napjainkhoz? Kész modellek nélkül a nemzeti problémák megoldására. Minden államnak még a szocializmusban is magának kell megkeresnie a megoldást. Ez a felfo-

gás annyiban helyes, hogy tiltakozik a merev, általános megoldási sémák ellen, a nemzeti sajátosságok figyelembevételével önállóan kialakított megoldást ajánl. Másrészt azonban nyitva hagyja azt a kérdést, mi van akkor, ha például két ország saját maga számára kialakított modellje ütközik egymással.

Nem a cselekmény fő szálán, de szóba kerül a márciusi ifjúságnak a szabadságharcban betöltött szerepe is. Tudjuk, hogy a forradalomban vezető szerepük volt, a tavaszi választások során viszont csak elenyésző számban kerültek be a parlamentbe, ezért nem tudtak befolyást gyakorolni a kormányzásra. Milyen következtetést von le ebből az író

„Ha egy nemzet – bármi módon – kiiktatja aktív ifjúságát a közélet fórumaiból, akkor az a nemzet ne csodálkozzék, ha az öregek tempója, óvatos taktikázása jellemzi a közéletet, s a nemzet mozgólatait. Forradalmi küzdelmek idején a forradalmi hevületű ifjúság kiiktatása pedig egyenlő a forradalom halálával.”

A regény „erkölcsdrámai” szála, mint már említettük, Madarász László alakjához kapcsolódik. A Kossuth-Madarász szembenállásban kifejeződik az a szükségesség, hogy adott történelmi szituációban a közös érdek kell előtérbe helyezni, még akkor is, hogyha közben „átgázolunk” etikailag ártatlan emberek személyes érdekeiben. Kossuth meggátolhatta volna, hogy Madarászt erkölcsileg tönkretegyje a békepárt. Ezáltal azonban Kossuth egyrészt időt veszített volna, háttérbe szorul a „nagy terv”, a trónfosztás előkészítése és lebonyolítása. Másrészt, ha ő is bekapcsolódik a gyémántper bonyodalmaiba, ezt felhasználta volna a debreceni békepárt, hogy valamiképpen őt is megrágalmazza, így az egész nemzet előtt került volna veszélybe a tekintélye, amely az adott politikai helyzetben szintén veszélyes volt. Ezért hagyta Kossuth „bukni” Madarászt, többször megígérve a „forradalom gyermekének” az elégtételt. Ez a szituáció kiemeli Madarászt, a „politikai áldozat” erkölcsi tartását is. Ilyen értelemben Madarász sorsa tragédiát hordoz magában. A kormány leghaladóbb részének, a flamingóknak a vezérévé tették lehetetlenné a békepártiak, ezzel lényegében szétzüllesztve a legradikálisabb csoportot. Ez Madarász politikai tevékenységének tragédiája. Egyéni tragédiája, hogy etikai ártatlanságát nem tudta bizonyítani, és a jóvátételt soha nem kapta meg, ez azonban magában hordozza erkölcsi nagyságát is. Madarász nemcsak mártír, hanem hős is. Felismerte, hogy a politikai cselekvés gátlójává vált volna a személyes érdekének előtérbe helyezése, és így alárendelte magát a történelmi szükségességnek.

Összegzésképpen annyit; érdekes és értékes könyvet kapott a kezébe az olvasó. Érdekes a történelmi témája és annak feldolgozási módja miatt, érdekes, mert törekszik a történelmi hűségre, nem regényesít, ugyanakkor úgy tárgyalja a történelmi problémákat, hogy kiemeli azok máig ható tendenciáit. (Szépirodalmi K. Bp. 1972)

Ratzky Rita

ZÁM TIBOR

Bács-Kiskunból jövők

(Magyarország felfedezése)

Zám Tibor nevét a Hortobágyi jegyzetek c. szociográfiájával kapcsolatban jegyezte meg az olvasó. Szenvedélyes, a valóságot faggató írása akkor (1966-ban) országos vitát robbantott ki. Olyan írot ismerhettünk meg benne, aki tudatosan faggatja a valóságot, nyugtalanul keresve a jelenségek mozgató elemeit. Hisz abban, hogy az írás visszahat a valóságra, felerősíti pozitív tendenciáit. Életútjának fázisait követve (tanító, könyvtáros, gyári munkás, újságíró, tisztviselő) azt az értelmiségit ismerhetjük fel

benne, aki keresi helyét, azt a helyet, ahol a leghatékonyabban **cselekedhet**. Paradox – és éppen a sorozatról szólván már utaltunk is rá – az irodalom helyzete. Az az értelmiségi, aki elégedetlen a változás ütemével, vagy éppen felháborodik egy-egy jelenségen: esetünkben a falu, a vidék elmaradottságán (Hortobágy, Bács-Kiskun), a bürokrácia ostobaságain, némely tisztségviselő (pl. tsz. elnök) túlkapásain, önzésén vagy éppen Döbrögi-hatalmaskodásán – az előbbutóbb tollat ragad, fórumot keres mondanivalójának. Az írás, az irodalom tűnik annak a műhelynek, amelyben a társadalmi progresszió először megfogalmazódik, néhány az **egész** társadalomra is érvényes tendenciát feltárnak, a cselekvés szükségességének és a problémák megoldásának **módját** is felvetik. Csak utalásként említjük itt éppen Zám Tibor (és Kunszabó Ferenc) cikkeit a Forrásban, Élet és Irodalomban (amelyekből jószerivel ez a kötet is összeállt) a tanyáról, Bács-Kiskun tsz-eiről. A tanya kérdés több szempontból is jó példa. Egy sajátos magyar (és alföldi) történelmi és gazdasági „képződményről” van szó. Még ma sem zárult le a vita, nem dőlt el, hogy a tanya történelmi kövület-e, amelyet „fel kell számolni”, vagy gazdasági adottság, lehetőség, amelyet megtűrni, vagy támogatni, fejleszteni kell. Ennek eldöntése – ma már látjuk, s erre figyelmeztetett Erdei Ferenc is – nem megy máról-holnapra. Sőt! semmiképpen nem helyes, ha egy ilyen nagyhorderejű gazdasági, politikai, szociális, kulturális stb. kérdést voluntarista módon a tények tudományos és **felelős** elemzése nélkül egyszerre és felülről, rendeletekkel akarjuk eldönteni. A kérdés pikantériája, hogy erre a felismerésre először azok az írók, falukutatók jutottak el, akik az **ember**, a humánium felől közelítették meg a problémát. Mert valóban igazságtalan, hogy a csaknem milliányi (Bács-Kiskun 164 ezer) tanyán lakó ki van rekesztve a civilizáció, a kultúra javaiból, holott idézet Zám T-től „a megyében ahol az áruként értékesülő hús, tej, tejtermék 68-70%-át a háztáji gazdaságok termelik, a tanya háromnegyed részben érdekelt.” S ezzel máris a könyvben felvett problémák sűrűjében járunk. Az ország egyik legrosszabb gazdasági adottságokkal rendelkező megyéjéről van szó (a földek aranykorona értéke 1-8), ahol a sivatagi homokot több évszázada próbálja megszelídíteni (éppen a tanyai) paraszt, s tette, teszi ezt azon az anyai, hogy a civilizáció csak késve és nehezen jut el hozzá, életnívója elmarad az országos átlagtól. Először éppen a homok áldásait és átkait vizsgálja meg Zám Tibor: a szőlő, a gyümölcs és zöldségtermelést. Meghökkenő eredménnyel. Megtudjuk, hogy azok a szőlők, gyümölcsök, amelyek hajdan úgy-ahogy eltartották a kistermelőt, most kihalásra, pusztulásra vannak ítélve. Több okot is felsorol a szerző. Részen kiöregedett, másrészt boldogabb vi-

dékekre menekült a lakosság egy része, a nagyüzem viszont nem tud mit kezdeni ezekkel a munkaigényes parcellákkal. Baj van a nagyüzemi termelési móddal, mert az meg **tőkeigényes**. A tendencia – ez idő szerint –, ha a gazdasági hatótényezők nem változnak, hogy ez a történelmi bor- és gyümölcsstermelő kultúra elsovadjon, saját színvonal alá süllyed. Zám – természetesen – csak a jelen helyzetről tudósíthat, ám a helyzetkép legjobb esetben is elgondolkodtató.

Lenyűgöző az a gazdagság, az ismeretek bősége, amellyel a könyvben találkozunk. A könyv nagyobbik felében – „Szövetkezeti világ” – a megye tsz-eiről olvashatunk. A szerző módszere, hogy mindig a problémát keresi. A szövetkezeti mozgalom ma már lezárt történelmi tény. Az új gazdasági mechanizmus azonban új helyzetet teremtett. A követelmény ma már a rentábilis, vállalat-szerűen gazdálkodó termelőszövetkezet. Ne csak termeljen, de termelékenyen is. Am ennek a követelménynek ma még sok szövetkezet nem tud megfelelni. Zám azt vizsgálta meg – a megye szanált tsz-einél –, hogy mik ennek az okai. Először, alapvető okként adva vannak a természeti adottságok: rossz földek. De Zám nem elégszik meg ezzel a magyarázattal. Jegyzőkönyvek, statisztikák, különböző jelentések és személyes (sokoldalú, sokszempontú) megfigyelései alapján bizonyítja, hogy az objektív adottságok mellett mik lehetnek még a rossz gazdálkodás okai. Megvizsgálja pl. a jövedelemelosztás (munkaegység, háztáji, bérfizetés, részesművelés stb) módjait, a vezetés minőségét: felkészültségét, emberi tulajdonságait, a tsz tagok és a vezetés viszonyát, tehát a demokrácia fokát, a tagok munkamorálját, az ipar elszívó hatását. (hol erős, hol nem hat annyira) és a sok tényező alapján differenciál, osztályoz. Felismerései, észrevételei megszívelendőek és minden bizonnyal hasznosíthatók is. A kibontakozás módját két oldalról közelíti meg (és példák özönével szemlélteti is). Az új helyzet elemzése alapján meg kell változtatni néhány gazdasági hatótényezőt (pl. bankhitelek, árak, ártámogatás stb), de fontosabbnak tartja az emberi oldalt: a demokrácia erősítését. Néhány kirívó példát le is ír, amikor a tsz vezetőség vagy éppen a járási hivatal vét a demokrácia elemi törvényei ellen: azaz a tagok megkérdésezése nélkül, a fejük fellett döntenek. Az ilyen, szubjektive gyenge (hatalmaskodó, felkészületlen, erélytelen stb.) vezetés idővel még a kedvező természeti, gazdasági adottságokkal rendelkező szövetkezeteket is csődbe viszik. Itt érint Zám egy másik, sajátos, de nem szívesen propagált kérdést: a felelősségét. Utánajárt több leváltott tsz elnök „karrierjének”, s azt tapasztalta, hogy egyfajta érdekszövetkezet mindig pártolja, megmenti a „mi embereinket”. Antidemokratikus ez, hisz az elkövetett mulasztások vagy éppen bűnök terhé minden esetben az ottmaradt tsz tag-

ságnak kell vállalnia! Megoldatlannak vagy nem eléggé megnyugtatónak tartja éppen ezért a külső és belső ellenőrzést. Hogy egy tsz vezetőség antideokratikusan vezet, vagy éppen ruszult gazdálkodik az mindig csak akkor derül ki, amikor a gazdaság fizetésképtelen, szanalni kell. Akkor pedig már késő, és a tagság szempontjából – éppen a fenntebb mondottak miatt – nem megnyugtató. Mindezzel pedig a tsz mozgalom életképességét bizonyítja a szerző. Most jutott el abba a stádiumba, amikor a tagság rádöbben nem csupán arra, hogy tulajdonos, de arra is, hogy létérdeke élni a tsz demokrácia adta jojaival. Ezek a tanulságok túl is nőnek Bács-Kiskun határain, s ez teszi a könyvet izgalmassá, általános érvényűvé. Külön tanulmányt érdemelne a nyitó fejezet „Jár-tomban keltemben”, amelyben pedagógiai kísérleteiről számol be a szerző, néhány elgondolkodtató megjegyzést téve az általános iskola „általános” voltáról, az osztályozás, a tanmenet, az osztálykeret látszateredményeiről, a hivatalnokká kopott pedagógusokról, – egyszerűen arról, hogy miért szökött el ő is erről a pályáról.

Bizonyára sokan meg fogják bíráltni a szerzőt a kötet szerkesztéséért. Minden fejezet külön egység, csak lazán illeszkedik a többihez. Érthető, hisz a Forrásban így jelentek meg születésükkor. A Forrás olvasóinak nem is meglepetés a kötet, ám így együtt a riportok, szociográfiák – nézetünk szerint – még az esetleges átfedések, ismétlések ellenére is felerősítik egymást.

(Szépirodalmi K. Bp. 1973.)

Horpácsi Sándor

id. SZABÓ ISTVÁN: KENYÉR

Marosán György: Az úton végig kell menni

A magyar történelemben kisebb-nagyobb szerepet betöltő személyiségek visszaemlékezései – a dokumentumok és a szakirodalom mellett – egy emberöltő vagy egy történelmi korszak bizonyos vonatkozásait bemutató, a tárgyalt időszak sajátos hangulatának mutatójává, kifejezőjévé válhat. A legújabb kor számos nevezetes személyiségének visszaemlékezése méltán váltotta ki a történelem újabb eseményei iránt érdeklődők figyelmét. Marosán György a Magyarországi Szociáldemokrata Párt baloldali vezetője azok közé tartozik, akinek Tüzes kemence című színes, izgalmas memoárja sikert aratott. Ezt gazdag tényanyaga mellett liraiságának, közvetlenségének szókimondásának, reális korábrázolásának köszönhetette.

Ugy érzem nem voltam egyedül, aki várakozással tekintett Marosán életrajzi visszaemlékezéseinek folytatása elé. Amikor Az úton végig kell menni című a népi demokratikus forradalom időszakát átfogó fejezet megjelent a Tüzes kemence kapcsán szerzett jó benyomások alapján kezdtem hozzá az újabb tanulmány elolvasásához. Az olvasás és tanulmányozás során kerestem, kutattam azokat a szövegeket amelyek a két könyv tartalmában, mondanivalójában tovább folytatódnak, és böngésztem azokat az új momentumokat, amelyek az új történelmi helyzetben jelentkeztek. A többszöri olvasgatás során arra a megállapításra jutottam, hogy Marosán újabb könyve méltó folytatása az elsőnek.

Legfőbb értéke, hogy az 1945-1948-közötti történelmi korszak első vonalában harcoló politikus a népi demokrácia sorsáért felelős vezetőként, gazdag munkásszociológiai hagyományok birtokában, negyedszázadnyi történelmi távlatból, bizonyos vonatkozásokban lehiggadva, elméletileg felkészültebben, ugyanakkor nagyfokú szubjektivitással nyúlt e bonyolult időszak fontos politikai vonatkozásaihoz.

Az életrajzi mű megalapozottságát mutatja, hogy számos dokumentumot is felhasznált. Különösen értékes e szempontból a különböző fórumokon gyűléseken elmondott beszédeiből, a Szociáldemokrata Párt Központi Bizottságában és annak politikai Bizottságában elhangzott referátumokból, vitákból, idézett részletek. A visszaemlékezés történelmi értékét növeli, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt felszabadulás utáni történetét beögyazza a magyar munkásmozgalomba, de úgy, hogy kitekintést nyújt az európai szociáldemokrata pártok életére is.

A könyv írója a két munkáspárt – az MKP és az SZDP – valamint a koalíció többi pártjainak felső vezetésében zajló viták, választási küzdelmek leírása mellett a Szociáldemokrata Párt központjában folyó, az MKP-vel együttműködni kívánó baloldal a versengést előtérbe helyező centrum, és a külön politikát, nyugati demokráciát akaró jobboldal koncepciójával, annak megnyilvánulásaival foglalkozik. A memoár vezérgondolata azonban a munkásegység létrehozásáért folyó küzdelem. Ezért harcol pártjának számos vezetőjével. Ezért vállal sokszor népszerűtlen szerepet, és érik pillanatnyi kudarok. Személyes példamutatása, helyállása fontos szerepet töltött be abban, hogy a két munkáspárt egységesen harcolt az újjáépítéséért, a reakció ellen.

A fő célkitűzés – harc a munkásegységért, a két párt egyesüléséért – megvalósulásának folyamata mellett a könyv hasznos ismeretet nyújt a történelmi korszakból. Többek között számos jelentős szerepet betöltő politikus, közéleti személyiség életével és munkásságával kapcsolatos adatot szerezhetünk, amelyek, ha egyoldalú tarthatóságuk is, igen értékesek. Különösen tartalmasak megfigyelései, észrevételei a koalíciós pártok vezérkaráról. A Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt vezetőit csak felszínesen ismerjük meg leírásából, elsősorban azért mert velük nem tartott intenzív kapcsolatot. Sokkal több információt sőt a Kommunista Párt egyes vezetőiről részlemezést is kapunk. A felszaba-

dulás utáni időszak sorsfordulóinak vezetői között Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Révai József, Rajk László, Lukács György, Nagy Imre, Vas Zoltán, Kádár János és Kovács István személyét emeli ki. Róluk egyenként is véleményét alkot, érzelmileg különösen Révai József és Rajk László kerül hozzá legközelebb. Elismeri Rákosi Mátyás politikai, elméleti felkészültségét, de az országgyűlési választások alkalmával valamint a kulcspozíciók megszerzése alkalmából felmerült nézeteltérések kialakulásában őt is felelősnek tartja, Farkas Mihályról és Nagy Imréről általában nem pozitív a véleménye.

A Szociáldemokrata Párt vezérkarát is bemutatja. Szakasits Árpád, Bán Antal, Kéthly Anna, Szedes Ferenc, Sélég Imre, Kisházi Ödön, Rónai Sándor, Böhm Vilmos, Peyer Károly, Justus Pál, Horváth Zoltán stb. sokoldalú bemutatására törekszik. Szembetűnő Szakasits tevékenységének visszafogott, szűkszabott leírása a különböző politikai eseményekben játszott szerepének szükítése. Ezzel szemben Bán Antalt tartja különösen 1945-ben és 1946-ban az SZDP legtekintélyesebb vezetőjének. Problémásnak és ezáltal csak részben tartom elfogadhatónak Marosánnak ama fejtegetését, miszerint az MKP elméletileg jobban felkészült vezetőinek köszönhetette a felszabadulást követően a tömegek közötti népszerűségét.

Marosán, mint agitátor és propagandista, megkülönböztetett szerepet tulajdonít a tömegek megnyerésére érdekében, a kiélezett helyzetek nyílt fórumon való elmondásának, a tömegekkel való vitázásának. A „szabadon” folyó beszélgetések és viták híve, ennek az erejében hisz, és lenézően nyilatkozik azokról, akik gondolataikat papírra vetik, és felolvasászerűen mondják azt el. Nem látja hogy sok esetben a kötetlenség fegyelmezetlenséget is előidézi, bár a kötetlen szónokolásnak is megvannak a maga előnyei. Kimondatlanul, de alábecsüli a hétköznapi apró, sokszor sziszfuszinak látszó politikai apró munkáját, amelyet a párt aktivái végeznek.

Marosán György, a Szociáldemokrata Párt népszerű „Gyurka”-jának a világa a tribün volt. A hallgatóság volt az éltető eleme. Mint szónok érte el legnagyobb sikereit. De nemcsak közönség előtt vitázott, sokszor munkatársaival, feletteseivel is. Saját igazságába vetett hite miatt, s mert nem engedett álláspontjából, igen gyakran került konfliktus-helyzetbe. Pillanatnyi sikertelenségei csak rövid időre vették el kedvét a munkától. Az első hívó szóra ismét csatasorba állott, és folytatta ott, ahol elkezdte.

Különösen éles vitákat folytatott a párt irányvonalának helyességéért, a kommunista párttal való együttműködéséért. Nagy része volt abban, hogy a Szociáldemokrata Párt baloldala felismerje: a szocializmus ügye megköveteli a két munkáspárt egyesülését. E felismerés közel négy évig tartó szüntelen harc és vita alapján az objektív valóság felismerése következtében jöhetett létre.

Marosán György könyvéből is kiviláglik azonban, hogy alapvetően a kommunista párt ismerete fel a forradalmi fejlődés szükségleteit. Az is vitathatatlan, hogy a szocializmusért folytatott harc fő ereje ugyancsak a kommunista párt volt, és a harc terhére is ő viselte. A magyar munkásmozgalom e szakasza történetének tudományos igényű kimunkolásában már igen sokat tettünk, de teljessé tételéhez a szociáldemokrata párt, a szakszervezeti mozgalom marxista igényű megírása szükséges.

A szociáldemokrata baloldalnak és személyesen Marosán Györgynek igen nagy érdeme az egyesülés megérlelése, majd a marxista alapon történő végrehajtása. A szociáldemokrata Marosán eszmei fejlődésére elég saját önvalomására hivatkozni. A felszabadulás után olyan marxistává vált, aki kommunista és szovjetbarátságban keresztül eljutott a kommunista párt ideológiai és politikai vonalának elfogadásáig. (Magvető K. Bp. 1972.)

MOLNÁR PÁL

Nógrád megye története

Meglehetősen hosszú, bár az ilyen vállalkozásoknál egyáltalán nem irreális várakozási idő után vehetjük kézbe a megyetörténet most megjelent I. kötetét (Nógrád megye története 896–1849 írta Belitzky János, Salgótarján, 1973. 396 old. 38. mell.) A kötet az 1848-at megelőző majd kilenc évszázad fejlődéséről legfontosabb mozzanatairól és jellegzetességeiről ad összefoglalót, nyilvánvaló tehát, hogy nem kis vállalkozás volt ez a munka. A szerző azonban, aki a Nógrád megye történetével kapcsolatos kutatásait már közel négy évtizede folytatja, biztos kézzel igazítja el az olvasót az események, adatok tömkelegében. Rendkívül nagy érdeme, hogy hallatlan szívósággal többszáz, nyomtatásban megjelent különféle történeti munka átnézésével gyűjtötte egybe művében a megyére vonatkozó elszórt adatokat, ezek, valamint a felhasznált levéltári források – kritikus mérlegelés után – sokoldalú, színes kép megrajzolását tették lehetővé. Igaz, mint ahogyan az a már korábban megjelent II. és III. kötetnél is tapasztalható volt, ez a körülmény bizonyos értelemben a feldolgozás korlátja is, hiszen nyilvánvalóan elsősorban azok a kérdések kapnak bővebb kifejtést, melyeknek forrásanyaga teljesebb, könnyebben áttekinthető. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tárgyalt időszak valamennyi fontos problémája ne jelentkezne a műben, inkább csak kisebb arányeltolódások észlelhetők. Így pl. szemmel láthatóan szívesen időz el a szerző a Mohács előtti korszaknál, melyek bonyolult birtoklástörténeti kérdéseiben, valamint a középkori nemesi vármegye problematikájában rendkívül otthonosan mozog. Egyáltalán nem ragad le azonban ennél a problémánál, hanem – szoros egységben az országos történettel – bemutatja a legfontosabb eseményeket, a korszak erővonalait. Talán csak a Dózsa-parasztháború korszakát bemutató részt érezzük kissé szűkszavúnak, kár, hogy máig kérik a közelmúltban külföldi levéltárakban előkerült és Dózsára vonatkozó dokumentumok kiadása, nyilván a szerzőt ez is segítette volna e fontos történelmi esemény eddig kialakult képének gazdagításában. Külön érdeme az első résznek, hogy a legújabb kutatások alapján önálló fejezetben szól a X–XIII. századi nógrádi faluról, annak gazdálkodásáról, közeletéről. Ugyancsak ebben a részben tette lehetővé a szerkesztés, hogy a szerző saját nyelvészeti vizsgálódásai alapján szólhasson hozzá a régóta megoldhatatlan kérdéshez, a palóc nép eredetéhez. A vázlatos, bár sok tényanyagot felsorakoztató gondolatmenet végén a szerző annak a valószínűsíthető nézetének ad kifejezést, hogy a palócok a megye keleti peremén őslakosok voltak.

Olvasmányosság szempontjából is az egyik kiemelkedő része a kötetnek a második fejezet, amely a megyének a három részre szakadt Magyarországon történt eseményeiről szól, ezen belül is főként a várháborúkról és a szinte két külön korszakra tagolódó török uralomról (tekintve, hogy a megyében a török hatalma 1590 és 1663 között úgyszólván teljesen visszaszorult). A megye olvasóközönsége helyi kiadványban először itt kap részletes elemzést a korszak jellegzetes intézményéről, az u.n. parasztvármegyéről, amely mintegy „népi milicaként” a megyei hatóságokkal karöltve a rendfenntartás és bűnüldözés fegyveres szervezete volt a 16–17. században; s hogy feladatát jól látta el, arra vonatkozóan idézi a könyv a Füleken székelő megyék nemességének nyilatkozatát, mely szerint „igazabb törvényt tesznek a paraszt emberek, mint a nemes emberek.” Örömkre szolgálhat ennél a fejezetnél az a körülmény is, hogy a napjainkban egyre gyarapodó török levéltári forrás-kiadások felhasználásával a szerzőnek némileg sikerült módosítania a történeti irodalmunkban és így a köztudatban is eddig élő meglehetősen egysíkú képet a másfélszázados török uralommal kapcsolatban, rámutatva a korszak (megyénk esetében főként az 1663–1687 közötti negyedszázad) ritkán jelentkező, de feltétlenül meglévő pozitívumaira is a török-magyar kapcsolatokat illetően.

A kötet terjedelmi korlátai (az a tény, hogy több, mint nyolcszáz év történetét kellett egy kötetbe sűrítetnie) a harmadik fejezetben már észrevehetően éreztetik hatásukat. A korszak nagymennyiségű forrásanyaga a kérdések sokoldalú, differenciált elemzését tennék lehetővé. Ehelyett inkább precíz, lényegre tapintó, de nem egyszer meglehetősen vázlatos képet kapunk a legfontosabb kérdésekről, így többek között a Rákóczi-szabadságharcról (melyben a megyének kiemelkedő szerepe volt), a Mária Terézia-féle úrbérendezésről, a magyar jakobinus mozgalomról, a reformkor új világot készítő nagyjelentőségű megmozdulásairól, eléggé keveset olvashatunk itt a megye népéről, a falu életéről és talán egy kicsit a kelleténél többet a megyei igazgatásról (a hosszasan felsorolt adózási adatok helyett pl. mennyivel érdekesebb lett volna ha sikerül a mezőgazdasági terméseredményekről valamit szólni).

Nagyszerűen zárja viszont a kötet az 1848/49 évi forradalom és a szabadságharc megyei történetét bemutató fejezet, melyben a legújabbban végzett kutatások az eddiginél teljesebb kép felvázolását tették lehetővé. Igaz, a történeti kutatások természetéből eredően néhány újabb dokumentum előkerülése módosíthat a képen, kiegészítéseket tehet ahhoz. (Igy történt ez ebben az esetben is, a megyetörténet megírása után előkerült adatok, melyekről a Palócföld ezévi 1. számában, vagy a múlt évben megjelent Salgótarján történetében olvashattunk,

néhány apróbb vonatkozásban máris kiegészítik a megyetörténetében foglaltakat).

Az igény, mely a megyetörténet létrejöttének alapjául szolgált és mely abban fejeződött ki, hogy az elavult régi megyetörténetek helyett és azok kiegészítéseként új, korszerű, a marxista történetírás igényeinek megfelelő összefoglaló szülessék, immár a teljes kielégítés előtt áll. A várhatóan 1974-ben megjelent IV. kötet (melyben a régóta fellelt kívánalmaknak megfelelően mind a négy kötetre kiterjedő név-, tárgy- és helymutatót is fog találni az olvasó), zárja le majd a nagy vállalkozást, melynek ez a I. kötet is méltó darabja és amely a rendkívül nagy számban közölt helyi példaanyag révén nem ezek a megye egésze, hanem az egyes községek múltja iránti érdeklődést is nagyszerűen kielégítheti.

A kötet nyomdai kivitelezése a már korábban megjelent köteteknél is jobban sikerült, képmellékletei pedig hanglejtően egészítik ki a hatalmas korszakot felölelő, adatok százait-ezreit tartalmazó mondanivalót.

Schneider Miklós

A hiteles tragédia

Madách Imre főművének új kiadása nemcsak „egy” a többi között, hanem különleges jelentőségű. Jelentősége nem az, hogy Madách születésének 150 évfordulójára jelent meg, hanem hogy a hiteles, „eredeti” szöveget tartalmazza. Sajátos módon éppen most – az utóbbi évtized látványos és hangos Madách kultusza idején –, Madách védelmében volt szükséges az eredeti szöveg helyreállítása, visszatérve a kézirathoz és számbavenni Arany és Szász Károly javaslatait, melyeket Madách maga is elfogadott.

A Tragédia túlélte a legélesebb kritikákat, elutasításokat, és a legharsányabb dicséretet, elismeréseket is. Kántor Lajos könyvéből – Százéves harc Az ember tragédiájáért – megismerhetjük a Tragédia fogadtatásának, értékelésének viszontagságos változásait. E kiadás, és a benne található utószó viszont a Tragédia szövegtörténetét és kiadás-történetét vázolja fel.

Az eredeti szöveg helyreállítása és közlése ma azoknak ad választ, akik kétségbe vonták Madách gondolati eredetiségét, nyelvi, drámai tehetségét és el túlozták Arany szerepét. Azoknak, akik a Madách művek átdolgozása során felnagyítva a műhelymunka, a műhelykérdések természetes problémáit, lekicsinylik az

alkotó és az alkotások érdemeit, eredményeit. Nem követik Illyés Gyula példáját, aki Teleki László Kegyencének átköltésével kapcsolatban soha sem próbálta kisebbíteni az alapmű irodalmi értékeit.

Az eredeti szöveg helyreállítását kitűnő szakértő, a legutóbbi időig Balassagyarmaton élő kutató, dr. Szabó József végezte el. Munkájára nagyfokú filológiai precizitás jellemző, és áthatva Madách tiszteletétől, szembeszáll az általános közvélemény hiedelmeivel Madách védelmében. Álláspontjának jellemzésekképpen két részletet említünk utószavából: „De ismerve Aranyt már idézett, Madáchnak tett levélbeli nyilatkozatait, úgy véljük, maga Arany János ellenezné, hogy fetiszáljuk a **Tragédia** szöveg körüli gondozói munkáját.” (320. o.) „Mi abban a meggyőződésben vagyunk, hogy amikor megfontoltan és szigorú mértéktartással néhány Arany-módosítást visszajavítunk a madáchi kézirat eredeti szövegére, ezzel semmiképpen nem kisebbítjük, még csak nem is bíráljuk Arany nyelvi zsenialitását, hanem „az idő fürdőjében” Babits óta még tovább fejlődött-frissült mai stílusízlésnek szolgáltunk némi igazságot. Mert bizonyos, hogy a **Tragédia** mély ragyogású remekművének kemény darabosságai, súlyos zordonságai hozzánk közelebb állnak, mint a múlt század nyelvészeihez.” (321. o.)

A jubileumi kiadás másik jelentős értékét Bálint Endre képei jelentik. Nem nagymányos értelemben vett illusztrációkat, hanem a mű ihlető erejére épített önálló, a képzőművészet szuverenitását megőrző, nem ábrázoló, csak a témát jelző sorozatot készített.

Egyaránt elismerésre méltó Pintér László tipográfiai megoldása és kötetterve, valamint a Kossuth Nyomda gondos munkája.

Végül szólunk kell a kiadás nógrádi vonatkozásairól is. Közismert, hogy Nógrád megye Madách halálának centenáriuma óta, különös gondot fordít a Madách hagyományok ápolására (emlékünnepek; Madách-émlékem; a csesztvei emlékmúzeum, stb.). Folyóiratunk a Palócföld kezdettől fogva rendszeresen közöl olyan cikkeket, tanulmányokat, melyek a Madách-irodalom jelentős részét képezik tartalmilag is. Ennek során jelentek meg dr. Szabó József első tanulmányai is lapunk hasábjain, akinek avatott gyűjtő és kutató munkájára itt figyelt fel a Szépirodalmi Könyvkiadó vezetője és ennek alapján adott megbízást részére: a **Tragédia** jubileumi kiadása szövegének gondozására.

A munka eredményesen befejeződött, Madách és valamennyiünk hasznára. (Madách Imre: Az ember tragédiája. Az utószót írta Szabó József. Illusztrálta Bálint Endre. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1973.)

Kojnok Nándor

Képzőművészeti művek Madách Imre emlékére

Születésének 150. évfordulóján méltán irhatta le Kántor Lajos a „Korunk” jubileumi számában: „Kortársunk Madách Magyar író, ki Petőfivel egyazon évben született, életét magányban és szenvedésben élte le, de az emberi sors sikertelenségének feneketlen mélységébe zuhanva méltósággal fel tudta emelni fejét s „a művészet lombikjába hordott minden üdvöt, minden bánatot.”

Az évfordulón ismét beigazolódott Juhász Gyula jóvendölése:

„Elpusztulhat gyönyörű világa
Ur lehet az őszi hervadás,
Gondolatok örök lombikjában
Örök embert alkotott Madách.”

Elévülhetlenségét bizonyítja színpadi műveinek állandó sikere, sok nyelven és sokféle feldolgozásban való bemutatása, a számtalan fordítás és az aktualitásának okait boncolgató tanulmányok.

Más jellegű bizonyíték a salgótarjáni Bolyai gimnázium galériájában ez év májusában rendezett kiállítás, melyen a madáchi életmű által inspirált képzőművészeti művekkel találkozhattunk. Kortárs grafikusok és éremművészek művei vallottak arról, hogy milyen rezonanciákat szolgált meg a mai művészetben Madách, képes-e ez az életmű egy másik kor művésze, még hozzá egy önmagát más nyelven kifejező művész számára alkotói üzenetet közvetíteni.

A kérdés egy másik problémakomplexust is elindít. Vajon illusztrációk-e a kiállított művek, s ha igen, ugyanolyan rangos dolog-e az illusztrálás, mint a képalkotás vagy más „önálló” alkotói tevékenység? A költői gondolat, jelen esetben a madáchi mű vizuális átforgatása nem köti-e túl szoros gúzsba a művész kezét, s ehhez való ragaszkodásból nem kell-e szabadságáról lemondania? Túlzottan hozzánk tartunk ahhoz, hogy illusztráció alatt ábrázolást, az írott szöveg „leképezését” értsük, pedig egészen másról van szó.

Az illusztráció minőségének mércéje ugyanaz, mint bármely képzőművészeti alkotásé -nevezetesen az, hogy az író által sugallt gondolatot -csak úgy mint pl. a festő saját gondolatát- a művész milyen mértékben tudja vizuálisan megjeleníteni. Azt is lehetne mondani, hogy a költői mondanivaló más nyelven való adekvát kifejezését várjuk az illusztrációtól, s ha ezt komolyan vesszük, ez nem csekély követelmény. „Éppen a lángelme alkalmazkodik legszivesebben a szabályokhoz, mert felfogja céljukat.” -mondotta Goethe. Az ilyen alkalmazkodás nem kisebbíti a művészi alkotómunka értékét. A célt, a törvényt felfogni, átérzeni és képpé alakítani, csak kivételes tehetségek privilégiuma.

A salgótarjáni kiállításon bemutatott művek arról tanúskodnak, hogy alkotóik ilyen szándékkal közeledtek Madáchhoz,

s inkább azoknak az asszociációknak képletmű a mai olvasóban ébreszt. Így tett járhatóbbá az utat, így lett általuk pi kifejezésére törekedtek, melyeket az még kézzelfoghatóbban igaz, hogy „Kortársunk Madách”.

A kiállításon nem „Tragédia” illusztrációk szerepeltek, hanem Madách más írásaihoz - főleg a „Mózeshez” és a „Csák végnapjaihoz” - kapcsolódók. Az anyag a 150 éves évfordulóra a Művelődésügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztályának megbízásából készült a Petőfi Irodalmi Múzeum számára. Első bemutatására Salgótarjánban, a Bolyai gimnáziumban került sor, hogy azután más művek társaságában a Petőfi Irodalmi Múzeumban a Madách Imre emlékére rendezett képzőművészeti kiállításon kerüljön még szélesebb nyilvánosság elé.

A Salgótarjánban kiállító grafikusok között ott láthattuk Agótha Margit, Czinke Ferenc, Csohány Kálmán, Józsa János, Molnár Gabriella, Würtz Ádám nevét. A bemutatott emlékérmek alkotói Borsos Miklós, Csikszentmihályi Róbert, Janzer Frigyes, Kécs Nagy András, Ligeti Erika, Lisztes István, Nagy István János, Péterffy László, Szentirmay Zoltán és Szöllösi Enikő.

Munkáik valóban bizonyítékai Madách korszerűségének, írói életműve egyetemes érvényességének. A ma művésze is felszólító erővel képes hatni, s mélyen gondolati tartalmak kifejezésére ösztönöz.

Am a jubileumi ünnepek másnapján áttekintve a képzőművészeti anyagot, méltán jut eszünkbe az a gondolat is, hogy vajon megtettünk-e valóban mindent, megértettük-e Madáchot?

„... Az egyén szabad Érvényre hozni mind, mi benne van.” -tanítja a költő. Az évfordulóra kiadott megbízással, a kiállítással, munkánkkal, emberi, művészi magatartással eléggé „érvényre hoztuk-e” mindent, eléggé ünnepeltük-e Madáchot?

B. Kiss Éva

NAGY SÁNDOR: PARASZTASSZONY

Őszi tárlat

A Nógrád hasábjain hetekig tartó érdekes közművelődési vitának lehettünk tanúi, részesei a közelmúltban. Az eszmecsere -a részkérdésektől eltekintve- lényegében a munkásság művelődéséről folyt. Ez a fórum, ez az alkalom nem hivatott a vita színvonalát, eredményességét, jelentőségét felmérni, az azonban egyértelmű s ezért kimondható végső következtetésként: időről-időre szükség van ilyen, -művelődéspolitikai célkitűzéseinkkel egybecsengő, segítőkész- polemikára, egy-egy fogalom egységes értelmezése, a jó szándéktól vezérelt, de tévútra jutott nézetek megszüntetése, a továbblépéshez szükséges tennivalók megfogalmazása érdekében. Mit sem von le a vita szervezőinek, szerzőinek érdemeiből-hiszen bizonyára valamennyien egyet is értenek vele- annak megállapítása, hogy a munkások művelődésének ügyét elsősorban a gyakorlatban kell előmozdítani, sok egyéb közt ilyen jellegű rendezvényt is, mint megyénk képzőművészeinek őszi tárlata, amelyet ezúttal másodízben szervezett meg a múzeumok megyei igazgatósága és a Kohász Művelődési Központ.

1971-ben e kiállítást alapvetően a szokatlan, a szimbolikus és a hasznos jelzők minősíthették. Ez esetben a szokatlan helyébe a hagyományos kerül, mintegy előlegezve a továbbfejlesztés ígértét is. Orvendetes, hogy e szimbolikus értelmű -amennyiben misszió-szerpet betöltve részt vállal a munkásság esztétikai kultúrájának fejlesztéséből- kétségkívül hasznos -hiszen újabb lehetőség a műalkotások életterének megteremtésére- kezdeményezés nem egyszeri alkalom volt csupán.

E kiállításnak -eredeti szándékából fakadóan, hatókörét tekintve is- lényegesen erőteljesebb a népművelési funkciója, mint például a rendszeressé vált, rangosnak is tekinthető Salgótarjáni Tavasz Tárlatnak, amely a díjazások, vásárlások, a sajtóvisszhang révén „szakmai” minősítővé is vált, amiből az következik, hogy az elismerésre jogosító szereplés a művészek jól felfogott egyéni érdeke is. Az őszi tárlaton való részvétellel látzatra semmit nem nyer, illetve a távolmaradással semmit nem veszít a művész, de nagy tévedéshez vezet ezúttal is a látzatra való hinni. A közérdek szolgálata a művészetben sem kamatozik látványosan. Megismertetni, megértetni az esztétikum lényegét, az alkotói szándékot a munkásokkal, -azokkal, akik a szocialista társadalomban történelmi hivatásuknak eleget téve a művészet névtelen mecénásai, pártfogói- a legszebb

hivatás kell, hogy legyen képzőművészeink számára. Legtöbbször tudatában is vannak ennek. Czinke Ferenc, Iványi Ödön, Lóránt János, Mészáros Erzsébet és Réti Zoltán mind 1971-ben, mind az idén eleget tett a múzeum felkérésének és rendelkezésre bocsájtotta műveit. Farkas András, Jánossy Ferenc és Radics István szereplésével tovább bővült a kiállítók köre, amelyet a környezet szabta határok figyelembe vételével, az egyenletesen jó színvonal biztosítása céljából a szervezők nem is akarnak párttalanná tágítani s a jövőben is csak a Magyar Képzőművészek Szövetsége Észak-magyarországi Területi Szervezetének tagjait kívánják a tárlatra meghívni.

Hogyan jelenthet a jelenlegi kiállítás előrelépést elődjéhez képest? Úgy, ha megtekintését a házigazdák nem bízzák a spontán érdeklődésre, hanem tudatosan szervezik a tárlatlátogatást a szocialista brigádok, a gyár dolgozói, a szakmunkásképző intézet tanulói körében, a lakótelepen élők között. Ha le-

hetőséget teremtenek művész-közönség találkozókra, tárlatvezetést biztosítanak. Kérésük minden bizonnyal meghallgatásra és kielégítésre talál a kiállító művészek részéről.

A továbbfejlesztés terén a Kohász Művelődési Központnak is vannak teendői: e tárlatot a jövőben - ha mód van rá - nagyobb, alkalmasabb teremben, több képpel kell megrendezni.

S mikor lesz a következő kiállítás jobb a mostaninál? Akkor, ha a művészek tudatosan készülnek e tárlatra is, s kizárják annak a lehetőségét, hogy a „kéz-nél lévő”, képeiket állítsák itt ki. Ezt a kiállítás fentiekben említett funkciója követeli meg.

A megyei képzőművészek e gondolatok jegyében született második őszi tárlatát a múzeumi hónap programjának salgótarjáni eseményeként is üdvözölhetjük s ezzel jelentősége tovább fokozódik.

Csongrády Béla

(Elhangzott a kiállítás megnyitóbeszédésként.)

